



Getuigen van het stoomtijdperk

Een herinnering aan het stoomtijdperk. In de tweede helft van achttiende eeuw zorgde de Schotse ingenieur James Watt (1736-1819) voor de eerste echte stoommachine. Dat maakte de industriële revolutie mogelijk. Aan het stoomtijdperk kwam in ons land een eind in januari 1958, toen een stoomlocomotief van de Nederlandse Spoorwegen zijn laatste rit maakte. Ons land heeft binnen zijn grenzen ook de grootste stoommachine ter wereld: het gemaal Cruquius, dat werd ingezet voor het droogmaken van de Haarlemmermeer.

Een enkele keer worden wij nog herinnerd aan het stoomtijdperk. Bijvoorbeeld op een rommelmarkt, waar we deze twee afbeeldingen van bedrijven uit het stoomtijdperk kochten. Het zijn boterwikkels van Brabantse stoomzuivelfabrieken, getuigen van een boeiende tijd. (W.B.)

STIEZ

TIJDSCHRIFT OVER DE GESCHIEDENIS VAN WERKEND LEIDEN



€ 2,75

JAARGANG 23 NUMMER 3 september 2012

Monumentale schoorsteen bedreigd

Trafohuisjes in Leiden

Feest met monumenten!

Exit vijzelrioolgemaal

Colofon

Stielz Jaargang 23 (2012) Nummer 3
ISSN 0928-9437

Stielz stond oorspronkelijk voor StielZaken als uitgave van de Stichting Industrieel Erfgoed Leiden (Stiel). Deze stichting ijvert voor de opsporing en behoud van monumenten van bedrijf en techniek in Leiden en omgeving. Stiel verstaat onder monumeten niet alleen oude fabrieken, maar ook winkels, pakhuizen, bruggen, stations en nutsbedrijven. Sinds de oprichting van de stichting in 1987 is dankzij haar inspanningen een groot aantal complexen op de plaatselijke en landelijke monumentenlijsten geplaatst. Verder onderzoekt en beschrijft Stiel de geschiedenis van Leiden als vooraanstaande industriestad. Met de ondertitel 'geschiedenis van werkend Leiden' gaat dit blad een stapje verder dan de formele doelstelling van de stichting: de beschrijving van de recente sociaal-economische geschiedenis van Leiden en omgeving.

Secretariatsadres Stiel
Postbus 4021, 2301 RA Leiden. Tel. 071-5125877;
e-mail: info@stiel-leiden.nl. Nieuwe donateurs, die ons werk willen steunen, kunnen zich voor minimaal € 15 per jaar aanmelden. Bedrijfsdonateurs betalen minimaal € 50 met recht op een advertentie in dit blad. Het verschuldigde bedrag kan worden overgemaakt op Postbank 10.39.391. Donateurs ontvangen het blad gratis. Losse nummers € 2,75.

Website Stiel:
www.stiel-leiden.nl

Redactie Stielz
Wibo Burgers, De Fruittuinen 70, 2132 NZ Hoofddorp, tel. 023-5632725, e-mail: wibo.burgers@wxs.nl. Stielz volgt de spellingregels van het Witte Boekje (Genootschap Onze Taal). De auteurs en de redactie hebben hun best gedaan de rechthebbenden van het illustratiemateriaal te achterhalen. Waar dit om praktische redenen of op korte termijn niet mogelijk bleek, kunnen de rechthebbenden zich wenden tot de redactie van STIELZ.
© STIEL. Bijdragen uit dit blad mogen na toestemming van de auteur worden overgenomen met volledige bronvermelding.

Distributie
Mevr. N. Bavelaar, Hugo de Grootstraat 28, 2311XX Leiden, tel. 071-5149863.

Druk
Labor Vincit, Leiden, www.drukkerijlaborvincit.nl

Ontwerp omslag
Donna Smith

Lay-out
Grafisch Bureau Christine van der Ven, Voorschoten

Medewerkers aan dit nummer
Leen Barendregt is bestuurslid van STIEL.
Niek Bavelaar is 'huisfotograaf' van STIEL.
Tel. 071-5149863; e-mail: njbavelaar@casema.nl.
Henk Budel is bedrijfskundige en kunsthistoricus.
Wibo Burgers is journalist en kunsthistoricus.
Joop Gijsman is oud-ondernemer en penningmeester van STIEL.
Gerard van Hees is voorzitter van STIEL.
Gerard J. Telkamp is historicus.

Stielz komt tot stand dankzij steun van de volgende Leidse bedrijven
Dieben BV Beheersmij

Bestuur Stichting Industrieel Erfgoed Leiden
G.J.A. van Hees, voorzitter; drs. A.J. Stoffels, secretaris; J.J. Gijsman, penningmeester;
mr. H.J. Korthof-Matze, tweede secretaris;
mr. ir. L. Barendregt, ir. P. Buring, drs W.B. Burgers,
mr. J.J. Turenhout

Ere-voorzitter: Ing. drs H.J. Budel

Omslagfoto
Het trafohuisje aan de Atjehstraat in de stijl van het kubistisch expressionisme.

VAN DE VOORZITTER

Bollen- of Rommelstreek

In mijn tijd als lid van de Gemeenteraad was het een actueel thema. De verrommeling van het landschap, waarbij de Bollenstreek als het voorbeeld diende. Binnen Holland Rijnland, het samenwerkingsverband in onze regio, waar ik vier jaar lang lid ben geweest van het Algemeen Bestuur, kwam deze discussie vaak ook op. Het ging dan primair om ondersteunende glasbouw, zoals dat werd genoemd. De botsing tussen economie en ecologie in de Bollenstreek werd in het Pact van Teylingen beslecht, waarbij de onderliggende principes vanuit de gemeenten in de Bollenstreek toch telkens in economische zin werden verwoord. Hetgeen mij altijd weer verbaasde.

De verrommeling in deze streek, met vanuit STIEL vooral een benadering die de klassieke bollenschuurarchitectuur in het landschap inpast, is ook niet tot staan gebracht. Op fietstochten door de streek, waarbij de bloeiende velden voor veel fietsers een trekker is, wordt dat steeds duidelijker. Mooie oude bollenschuren worden ingepast naast moderne hallen, huizen die er niet bij passen en vooral rommelige "bijgebouwen". Onlangs mocht ik met de auto nog een ritje door de streek maken en viel het me nog meer op. Mooie oude bollenschuren weggestopt, velden die doen denken aan festivalterreinen die nog niet zijn opgeruimd.

In de overgang van het veenweidegebied naar de prachtige duinen verdient deze streek een nieuw Pact van Teylingen, maar dan een waarbij het industrieel erfgoed ook een plaats krijgt. Wie pakt dit op?

Gerard van Hees

INHOUD

- 3 Monumentale schoorsteen loopt gevaar
- 4 Pleidooi voor behoud sociale woningbouw
- 5 Column Henk Budel
- 7 Trafohuisjes in Leiden
- 12 Rubriek Monument: Erfgoedpark in Scheemda
- 14 Arno Boon (BOEi) over industrieel erfgoed:
'Debat niet sterk ontwikkeld'
- 15 Feest met monumenten!
Een nieuw jaarlijks monumentencongres
- 16 Exit vjzelrioolgemaal Lammenschansweg
- 17 Op de bres voor cultuurhistorie
Oudste boerderij
- 18 Uit Leiden & regio

MONUMENTALE
SCHOORSTEEN
LOOPT GEVAAR

Een van de weinige fabrieksschoorstenen die Leiden nog heeft, dreigt te verdwijnen. Het is de fabrieksschoorsteen van de vroegere Timp Koekjesfabriek, later bakkerij Tijsterman, aan de Haarlemmerstraat 245-247.

De schoorsteen en het bijbehorende pand zijn het eigendom van het echtpaar Van Exter, dat zich gesteld ziet voor een serieus probleem. De kosten van restauratie van de schoorsteen zelf belopen ongeveer 80.000 euro. Ook zijn er problemen met het deel van het dak waardoor de schoorsteen naar buiten komt. De totale kosten worden geschat op 133.000 euro.

De eigenaren hebben zich tot de gemeente gewend voor subsidie. Volgens de regeling van de gemeente komt 50% van de totale kosten in aanmerking voor subsidie. Maar er is wel een limiet van 5000 euro. Dat bedrag staat echter niet in verhouding tot de kosten die voor instandhouding moeten worden gemaakt.

Overleg

Vandaar dan ook dat de eigenaren eerder al een bezwaarprocedure zijn begonnen en ook een sloopvergunning voor een deel van de schoorsteen hebben aangevraagd. Intussen komt er op initiatief van de gemeente Leiden overleg met alle betrokkenen en wordt geprobeerd fondsen te interesseren voor behoud van de monumentale schoorsteen. De gemeente zal ook bekijken of er mogelijkheden zijn binnen het gemeentelijk budget.

De Stichting Fabrieksschoorstenen (STIF) speelt in het komende overleg een belangrijke rol. Deze stichting heeft in



opdracht van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed in 2005 een rapport samengesteld over fabrieksschoorstenen in ons land. Van de 131 voor ons land belangrijkste fabrieksschoorstenen bevonden zich twee losse exemplaren in Leiden en drie in een ensemble in Leiderdorp. De eerste geselecteerde schoorsteen is die van de Lichtfabrieken (uit de wederopbouwperiode), de tweede is de bakkerijschoorsteen aan de Haarlemmerstraat.

Monument

De bakkerijschoorsteen is in de periode 1900/1910 gebouwd. Landelijk gezien is de schoorsteen uniek vanwege de nog steeds goed zichtbare ruitvormige versiering in een gele kleur. Dit motief is zelden gebruikt in de schoorsteenbouw. Deze Leidse schoorsteen, een gemeentelijk monument, is de enige in zijn soort die nog resteert in ons land. (W.B.)

PLEIDOOI VOOR BEHOUD SOCIALE WONINGBOUW

Historicus Cor Smit vindt dat er meer aandacht moet komen voor de vooroorlogse sociale woningbouw in Leiden. "Het gaat hier om belangrijk erfgoed, waarvan al veel is verdwenen. Met wat er nog is, moet zuinig omgegaan worden, sloop moet de laatste optie zijn."

Smit sprak op 5 juli jl. in het RAP Architectuurcentrum. De vooroorlogse sociale woningbouw is in Leiden vooral te vinden in de wijken de oude Kooi, de Zeeheldenbuurt en in de Tuinstadwijk. Daarnaast is er nog een aantal afzonderlijke complexen, dat de moeite waard is. Smit gaf een schets van het ontstaan van de sociale woningbouw in Leiden, in de laatste helft van de negentiende eeuw. De bloeitijd van de woningcorporaties en de sociale woning-

bouw begon in 1917, toen de subsidiekransen opengingen. Uit die periode dateert bijvoorbeeld de sociale woningbouw in de Lombokstraat.

De woningcorporaties pakten destijds de zaken goed aan, met oog voor kwaliteit. Bekende Leidse architecten als Van der Laan, Jesse en Fontein werden bij de plannen van de corporaties betrokken. Veel waardering legde de inleider aan de dag voor de Zeeheldenbuurt. "Die is van bijzondere waarde, ook al omdat sociale en particuliere woningbouw goed op elkaar zijn afgestemd." Volgens Smit zou de Zeeheldenbuurt *beschermd stadsgezicht* moeten worden. Die status geeft althans enige bescherming. Aanwijzing als monument is immers alleen mogelijk voor aparte woningen en gebouwen.



De Kooi.

Bij de stadsvernieuwing van na de Tweede Wereldoorlog is heel wat sociale woningbouw verdwenen. Met overigens een goede reden: de woningen werden verbouwd en uitgebreid om de bewoners meer woongenot te verschaffen, soms kwamen er nieuwe huizen. Smit vindt dat de vooroorlogse sociale woningbouw in Leiden ondergewaardeerd wordt. Alle aandacht richt zich op de monumentale binnenstad, maar er is meer. Die onderwaardering is in de opvatting van Smit ook het gevolg van het feit dat het hier gaat om huizen voor de man met de kleine beurs en niet om kapitale woningen, villa's of andere fraaie gebouwen.

Belangrijk bij de sociale woningbouw in de jaren twintig van de vorige eeuw is het totaal, het ensemble, zoals in de Zeeheldenbuurt. "Daar moeten we zorgvuldig mee omgaan. Bovendien zijn deze complexen arbeiderswoningen nog de enige tastbare vorm van de emancipatie van de arbeider." (W.B.)

ADVERTENTIE

GERARD J. TELKAMP

historicus, redacteur, copywriter
opdrachtonderzoek & eindredactie

PUBLICATIEBUREAU KAMPONG
geschiedenis van
bedrijven, gebouwen en families



Tesselschadestraat 38-A,
2332 BL Leiden
071-5315747
gerardjtelkamp@hetnet.nl

COLUMN - HENK BUDDEL

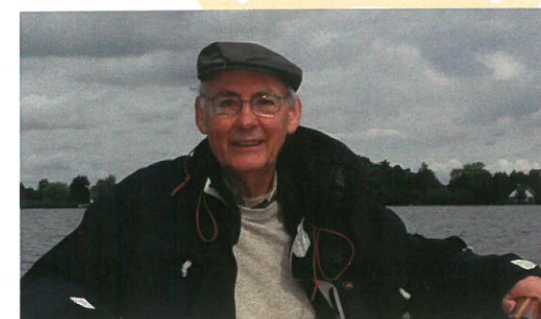
BRAVE NEW WORLD

Tegenover industriële archeologie staat industriële futurologie. Jules Verne, een bekende futuroloog, verwaarloosde de industrie van de toekomst. Hij had ook niet zo veel met natuurkunde en mechanica en liet bijvoorbeeld maanreizigers met een kanon de ruimte inschieten. Dat de daarmee gepaard gaande versnelling geen kans op overleving bood, ontging hem.

Aldous Huxley, twee generaties later, liet in zijn nu bijna vergeten roman *Brave New World* uit 1932 een eige zeslingen geboren worden uit grote industriële baarmoeders. Gamma's heten ze, en met hun bescheiden, genetisch geprogrammeerde intelligentie, waren ze voorbestemd om met z'n zessen gelijktijdig repeterende handelingen in fabrieken te verrichten. Huxley, van huis uit een vooraanstaand bioloog, voorspelde feilloos de komst van humane genetische manipulatie, maar miste de automatisering. De automatisering die nu, in 2012, dergelijke repeterende handarbeid overbodig maakt.

Toch had Huxley, zeker vergeleken bij Verne, profetische kwaliteiten. De leegloop van kerken en de opkomst van popfestivals, de teloorgang van het huwelijk en de opkomst van de latrelatie, de ontkoppeling van seksualiteit en voorplanting, dat allemaal heeft deze bioloog, al in de vroege jaren dertig, wel voorzien.

Maar hoe briljant Huxley eigenlijk was, blijkt pas sinds enkele jaren. Hij voorzag namelijk ook een wereld waarin voorrechten op grond van geërfd bezit of aanzien geen rol meer zouden spelen. Met andere woorden dat de klassieke klassenstrijd voorbij zou zijn. De alfa's van Huxley zijn, in tegenstelling tot de gamma's, geprogrammeerd met een zeer hoge intelligentie en staan vanzelfsprekend aan het roer van deze 'ferme nieuwe wereld'. De bèta's vormen de intellectuele middenstand en gamma's, ten slotte, knappen al het onvermijdelijke vuile en zware werk op. Doordat iedereen beloning en werk naar vermogen krijgt, is de schrijnende onrechtvaardigheid uitgebannen die de dynamiek van de oude klassenstrijd vormde.



Pas de laatste jaren realiseren wetenschappers en publicisten, zoals in Nederland Mark Bovens en Paul Scheffer, dat inderdaad het vuur van het klassenconflict is gedoofd. Niet door een politieke omwenteling, maar doordat geleidelijk iedereen werk en beloning kreeg naar vermogen, kortom, de meritocratie die Huxley voorzag, is werkelijkheid geworden.

Hoe kon dat gebeuren zonder dat daar genetische technieken uit de toekomstroman van 1932 aan te pas kwamen? Vooral als gevolg van de door de sociaal democraten afgedwongen gelijke kansen in onderwijs. Ik heb de omslag zelf meegemaakt, mijn vader was metselaar en hij peperde mij vaak in dat ik, anders dan hij, "letters kon vreten", als ik wilde. De tijd is inderdaad voorbij dat alleen rijkelui skinderen studeerden. Iedereen met een goed verstand kan hoger of academische onderwijs volgen en opteren voor een daarbij behorende positie in de maatschappij. Daar staat tegenover dat minder intelligentie ertoe leidt dat je een stevige kans hebt te gaan behoren tot de grote groep van lager opgeleiden met een lager inkomen, slechtere gezondheid en een kortere levensverwachting.

Stielz gaat over de geschiedenis van Werkend Leiden; stempelt de opkomst van de meritocratie ook die Leidse geschiedenis?

Heike Kamerlingh Onnes van de Leidse Universiteit wist honderd jaar geleden bijna het absolute koude nulpunt te bereiken en ontdekte suprageleiding. Hij dankte dat succes mede aan de ondersteuning van zijn begaafde instrumentmakers, de blauwe jongens, vanwege hun overall. Toen hem ter ore kwam dat één van die blauwe jongens zijn zoon liet studeren, in dat zelfde Leiden aan die zelfde universiteit, keurde Kamerlingh Onnes dat sterk af, maar hij kon het natuurlijk niet tegenhouden.

Hendrik Casimir constateerde, toen hij een halve eeuw later in de schoenen van Kamerlingh Onnes stond, dat de begaafde instrumentmakers van Kamerlingh Onnes geen echte opvolgers hadden gevonden.

Bent u geïnteresseerd in het Leidse en regionale Erfgoed en wilt u graag het beroemde Leids Jaarboekje gratis ontvangen, dan kunt u niet zonder het lidmaatschap van de Vereniging Oud-Leiden.

HISTORISCHE VERENIGING OUD LEIDEN

Opgericht 5 november 1902

De contributie bedraagt € 20,- per jaar; jongeren tot 25 jaar betalen slechts € 12,50. Door overmaking van dit bedrag op Postbankrekening 17 52 28 o.v.v. "nieuw lid" bent u lid van de Vereniging Oud-Leiden.

Postbus 917, 2300 AX Leiden, www.oudleiden.nl

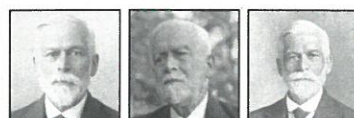


Dirk van Eck-Stichting Sociale en economische geschiedenis Leiden en omstreken



De Dirk van Eck-Stichting brengt de sociale en economische geschiedenis van Leiden en omstreken onder de aandacht van een breed publiek. We organiseren filmavonden en lezingen, we zetten ons in voor het behoud archieven en we geven boeken en dvd's uit. Donateurs van de stichting ontvangen het Jaarboek der sociale en economische geschiedenis van Leiden en omstreken gratis.

Voor meer informatie over ons en onze komende activiteiten kunt u contact opnemen met:



Dirk van Eck-Stichting
Postbus 849
2300 AV Leiden
email: info@dirkvaneck.nl

www.dirkvaneck.nl



Bouwbedrijf Paardekooper

Sedert 1881

In 1881 heeft Arie Paardekooper de fundamenteën gelegd voor ons bouwbedrijf. Verweven met deze lange historie is de liefde voor het vak, vakmanschap, vertrouwen en natuurlijk altijd weer bouwen. Bouwbedrijf Paardekooper restaureert, renoveert en onderhoudt gebouwen.

- Lid van het NVOB
- Lid Bouwgarant
- Erkend Hoofdaannemer
- Erkend Leerbedrijf

Miening 41, 2381 GP Zoeterwoude
071-5801254

info@bouwbedrijf-paardekooper.nl



Arie Paardekooper 1857-1915

TRAFOHUISJES IN LEIDEN



Trafohuisje Lombokstraat.

Ook het trafohuisje, veelal een gebouwtje zonder aanzien, kan de status van monument bereiken. Leiden kent een aantal van deze gebouwtjes, waarvan er zeven de gemeentelijke monumentenlijst hebben bereikt. Ze vertegenwoordigen een belangrijke periode in de geschiedenis van de elektriciteit.

Die geschiedenis begon in Leiden in 1907, zo vermeldt de beschrijving in het Monumentenregister Leiden. Een jaar eerder kwam een plan op tafel voor de plaatsing van zeventien transformator- en twee schakelzuilen op verschillende punten in de stad. Op 1 oktober 1907 kon het Leidse kabelnet met in totaal dertig trafo's onder spanning worden gebracht.

Het ging van start met metalen zuilen met een puntig dak. Waar ze precies stonden, is nog niet onderzocht. Be-

kend is dat de laatste exemplaren op het Rapenburg bij De Gijselaarsbank en op het Vrouwenkerkhof stonden. Op die laatste locatie is de zuil nog niet zo lang geleden teruggekeerd als herinnering aan het verleden!

Het elektriciteitsverbruik steeg snel. Eind 1910 waren er ruim twintig transformatorzuilen, terwijl 25 transformatoren in gebouwen waren geplaatst. Na 1915 stakte de opmars van de trafozuilen, waarvan er zestien op de drukste plaatsen in de stad werden beplakt met gemeentelijke aankondigingen. Steeds vaker werden de zuilen vervangen door trafogebouwtjes, waarvan er vrijwel zeker heel wat zijn ontworpen door G. van der Mark, als architect in dienst van de gemeente Leiden, in de stijl van de Amsterdamse School. Trafogebouwtjes, zoals die in de jaren twintig en dertig van de vorige eeuw werden gebouwd, vormen het omhulsel voor een transformator. Die heeft als belangrijkste functie het terugbrengen van de hoogspanning (10.000 volt) naar de gebruiksspanning (vroeger in Leiden 128 volt, sinds de jaren zeventig 220/380 volt). Een aanvullende functie van de transformator is het verdelen van de gebruiksspanning naar de consumenten.

In onze dagen is de behuizing van de nu veel kleinere transformator een doos van beton of kunststof. De periode van het fraai gedecoreerde trafohuisje is voorbij! Laten we daarom zuinig zijn met de nog resterende historische trafogebouwtjes.

Groter geheel

Terug naar de trafohuisjes van Leiden. Drie van de zeven zijn niet zo gemakkelijk te herkennen, ze maken deel uit



Trafogebouwtje in Noordwijkerhout, bouwjaar 1925-1928.

van een groter geheel. Zo heeft het complex van de Grote Havenbrug aan het Havenplein (uit 1930) een transformatorgebouw met urinoir. Het transformatorgebouw is opgetrokken in twee bouwlagen in beton, met een bekleding van rode baksteen, onder een plat betonnen dak.

Het heeft cultuur- en architectuurhistorische waarde vanwege de typologie en de vormgeving in de stijl van de Amsterdamse School. Bovendien heeft het transformatorgebouw een beeldbepalende ligging op het punt waar vier waterwegen elkaar ontmoeten. Het complex van de Grote Havenbrug is een rijksmonument en die bescherming geldt dus ook voor het transformatorgebouw.

Een ander transformatorgebouw maakt deel uit van de Rijnzichtbrug, gebouwd in 1932 in opdracht van de gemeente Leiden. Ook dit is een rijksmonument. De Rijnzichtbrug is een deels beweegbare brug met vijf doorgangen over het Galgewater tussen de Morsweg en de Haagweg. Het beweegbare gedeelte is een enkele ophaalbrug, waarvan de ijzeren bovenbouw is vervaardigd door de ijzerfabriek Figee in Haarlem. Het bijbehorende brugwachtershuisje en het transformatorhuisje worden gekenmerkt door een, voor de jaren tussen de twee wereldoorlogen, karakteristieke vormgeving, verwant aan de bouwstijl van de Nieuwe Haagse School.



Naamtegel op de Leidse elektriciteitshuisjes van de Stedelijke Lichtfabrieken (SLF). Verder is het wapen van Leiden, twee gekruiste sleutels, te zien.



Trafohuisje in de stijl van de Nieuwe Haagse School in de Haagse wijk Marlot.

Een derde transformatorgebouw bevindt zich in het rioolgemaalgebouw uit 1935 aan de Geregracht. Het gebouw is een gemeentelijk monument en vertoont kenmerken van de latere Amsterdamse School. De transformatorruimte bevindt zich aan de rechterzijde van het gebouw.

Vrijstaande trafohuisjes

De vier vrijstaande trafohuisjes, die de gemeentelijke monumentenlijst hebben bereikt, vinden we aan de Atjehstraat, de Lombokstraat, de Houtlaan en de Warmonderweg.

Qua bouwstijl is vooral het trafohuisje aan de Atjehstraat interessant. Het is gaaf en authentiek en gebouwd in de jaren 1929-1930 in de stijl van het kubistisch expressionisme. Bijzonder is de vorm van de plattegrond en het gebruik van betonstenen.

Het trafohuisje aan de Lombokstraat ziet er heel anders uit. Het is gebouwd in de jaren 1920-1930 in de stijl van de Nieuwe Haagse School. Kenmerkend voor deze stijl zijn de brede dakoverstekken. Dit trafohuisje is sober maar goed gedetailleerd en geornamenteerd, bijvoorbeeld door de boerenvlechtelingen (wigvormig metselwerk aan muurrand) aan de kopse kanten.



De transformatorzuil die nu op het Vrouwenkerkhof staat, nog voor de restauratie en terugplaatsing.



Trafohuisje Warmonderweg.

TORENMODEL

J.B. van Loghem (1881-1940) is een bekend architect, die bijna honderd trafohuisjes ontwierp. Ze kwamen vooral tot stand in de provincie Noord-Holland. Hij was in de jaren 1914 tot 1919 in dienst van de provinciale elektriciteitsmaatschappij (eerst KEM, later PEN). De ontwerpen van Van Loghem voor trafohuisjes vertonen een veelheid van stijlen. Dat kwam vooral ook doordat de architect voor alles een gebouwtje wilde ontwerpen dat paste in de omgeving waar het kwam te staan. Veel huisjes waren van het torenmodel. Dat kwam doordat de elektriciteitslijnen aanvankelijk bovengronds waren en aansluiting ter hoogte van de palen het eenvoudigst en goedkoopste was. Veel van die huisjes werden gesloopt in de jaren na de Tweede Wereldoorlog, toen steeds meer leidingen onder de grond verdwenen. Op de foto een, langzamerhand zeldzaam geworden, torenmodel trafogebouw van Van Loghem. Het staat in Uithoorn.



Transformatorgebouwtje Atjehstraat.

Het trafohuisje aan de Houtlaan dateert van dezelfde periode. Het is ook gebouwd in de stijl van de Nieuwe Haagse School. Het metselwerk in noords verband (afwisseling twee strekkingen en één kop) is voor deze stijl kenmerkend. Het huisje heeft een bouwlaag en een zadeldak.

Het huisje aan de Warmonderweg dateert uit de jaren twintig van de vorige eeuw en is gebouwd in de stijl van het zakelijk expressionisme. Het heeft een bijzondere, veranda-achtige voorkant. Bijzonder is ook dat het huisje in verschillende metselverbanden is gemetseld, in noords en vlaams verband.

Jan van Houtkade

Dat zijn de vier alleenstaande trafohuisjes die in Leiden de gemeentelijke monumentenlijst hebben bereikt. Natuurlijk zijn er meer trafohuisjes, maar die hebben het (nog) niet zo ver gebracht. Een daarvan moet hier nog worden genoemd: het is het trafohuisje aan de Jan van Houtkade, vrijwel zeker ontworpen door Gerard van der Mark (1899-1975), architect HBO en lange tijd in dienst van de gemeente Leiden.



Het trafohuisje aan de Jan van Houtkade.

Samen met drie soortgelijke gebouwtjes (Kort Galgewater, Witte Singel en Maresingel) kwam het huisje aan de Jan van Houtkade in 1930 tot stand. Het is echter zonder meer duidelijk dat de andere drie huisjes veel eenvoudiger uitgevoerd zijn. Vandaar dan ook dat de toenmalige Taakgroep Selectie van STIEL vijftien jaar geleden al voorstelde het huisje aan de Jan van Houtkade op de monumentenlijst te plaatsen.

Dat is niet gebeurd, maar die beslissing kan alsnog genomen worden. Want het huisje aan de Jan van Houtkade is een fraai Leids voorbeeld van deze huisjes. Er is veel zorg besteed aan de vormgeving, waarin elementen van de Amsterdamse School zijn terug te vinden. Zoals met de trafogebouwtjes die al eerder gemeentelijk monument werden!

Wibo Burgers

Bronnen:

Beschrijving trafohuisjes Monumentenregister Leiden. Ronald Blijdenstijn, *Trafohuisjes*, Matrijs, Utrecht, 1993. Jan Vredenberg, *Trotse Kastelen & Lichtende Hallen*. *Architectuur van elektriciteitsbedrijven in Nederland tot 1960*. Matrijs, Utrecht, 2003.

Zie voor binnengekomen actuele informatie de website
www.stiel-leiden.nl onder nieuws

RUBRIEK MONUMENT

ERFGOEDPARK IN SCHEEMDA

RUBRIEK MONUMENT

In onze rubriek Monument deze keer (opnieuw) aandacht voor de vroegere strokartonfabriek De Toekomst in Scheemda, die zich langzaam beweegt in de richting van een nieuw bestaan. 2013 wordt een beslissend jaar.

Wie vanaf Groningen via de A7 in de richting van Duitsland rijdt, komt al snel de oude strokartonfabriek tegen. Ze vormt een imposant silhouet tegen de horizon met de bestanddelen van zo'n complex: schoorsteenpijpen, fabriekshallen. Dat alles was lange tijd gevat in een kader van sterk verval. De Toekomst was vele jaren niet veel meer

dan een ruïne. Als zodanig figureerde het complex in 2006 in Paul Verhoevens film Zwartboek.

In Stielz was er al eerder aandacht voor dit project, in het nummer van december 2008. Toen werd bekend dat de oude fabriek een kans op behoud maakte doordat een rijkssubsidie van vier miljoen euro beschikbaar werd gesteld. Onlangs is het casco-herstel voltooid en deze zomer is ook de interieur-restauratie gereedgekomen.

De fabriek dateert van 1908. Aanvankelijk waren er twee grote fabrieksgebouwen, maar een daarvan is afgebroken. In 1968 kwam de productie van strokarton tot stilstand. Ondanks de snel voortschrijdende verpaupering van de gebouwen werd het complex in 1996 rijksmonument. In 2007 kwamen de gebouwen in handen van de projectontwikkelaar Simon Benis uit



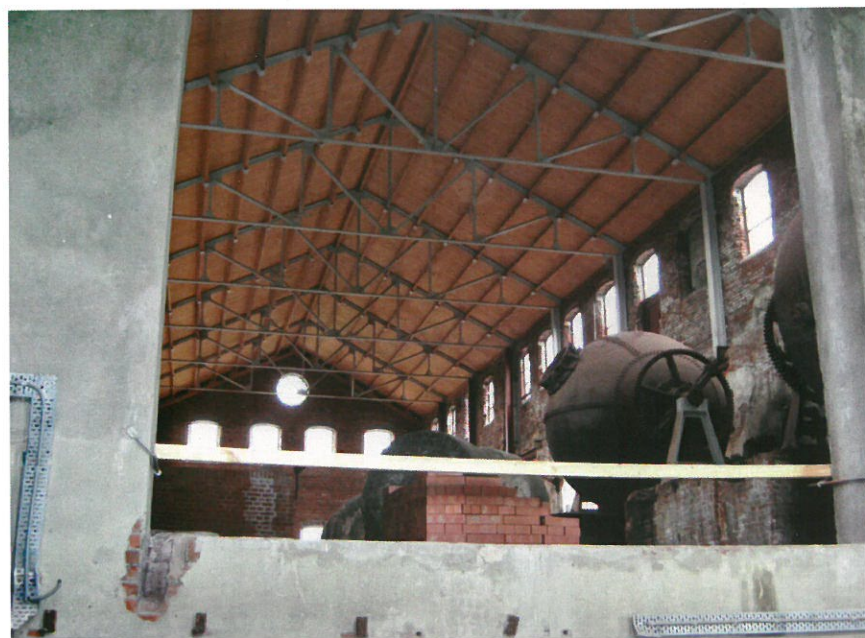
De schoorsteen van het vroegere fabriekscomplex.

Stadskanaal. Die ontwikkelde een restauratie- en herstelplan. Met de uitvoering werd in 2009 begonnen. Belangrijk was toen de 'kanjersubsidie' van vier miljoen euro voor dit project.

Erfgoedpark

Wat gaat er nu gebeuren met het gerestaureerde en herstelde fabriekscomplex? Het is de bedoeling dat in de gebouwen een erfgoedpark komt, waar men van alles aan de weet komt over strokarton, de werking van de fabriek en de rol van water daarbij.

De machines staan er al, zij het in een staat van verval. Het is ook de bedoeling dat de machines hun huidige staat behouden. Restauratie-architect Kor Holstein: "In het Ruhrgebied zie je



De fabriekshallen hebben weer daken – lange tijd was dat niet het geval.



In het midden Kor Holstein, restauratiearchitect van De Toekomst.



Het verval blijft in het erfgoedpark, het maakt deel uit van het verhaal van de vroegere strokartonfabriek.

soms die schoongepoetste, glimmende machines. Wij laten liever ook het verval zien."

Het blijft natuurlijk niet bij een museum met machines. Er komt een evenementenhal, er zullen concerten worden gegeven, men kan er eten en drinken, kortom de oude fabriek zal in de nabije toekomst een vermaakscenarium van formaat worden.

De plannen liggen er, de uitvoering ervan zal, naar het zich nu laat aanzien, het komende jaar plaatsvinden. Dan zal De Toekomst pas echt een toekomst hebben! (W.B.)

STROKARTON IN GRONINGEN

Een groot aantal strokartonfabrieken is in de laatste decennia van de negentiende eeuw gebouwd in de veenkolonieën van voornamelijk Groningen. Vooral Oude Pekela kende een groot aantal van deze fabrieken. Strokarton werd in belangrijke mate naar Engeland uitgevoerd, hetgeen fabrieksnamen als Albion en Britannia verklaart. De strokartonfabrieken boden werkgelegenheid, maar ze waren ook een bron van ernstige vervuiling van het oppervlaktewater.

De neergang van de strokartonfabrieken begon eind jaren zestig van de vorige eeuw. Een belangrij-

ke oorzaak was de invoering van de maaidorser, die leidde tot een slechtere kwaliteit stro. Daardoor werden grotere investeringen in de reiniging van het afvalwater noodzakelijk. Dat leidde tot de sluiting van een aantal fabrieken. In dezelfde periode werden de resterende bedrijven vaak opgenomen in papierconcerns. In die tijd vond er eveneens een omschakeling plaats van stro naar oud papier als basisgrondstof voor de productie van van karton. Tegenwoordig wordt uitgegaan van 77% oud papier en 23% houtcellulose als grondstof voor karton.

ARNO BOON (BOEI) OVER INDUSTRIEEL ERFGOED: 'DEBAT NIET STERK ONTWIKKELD'

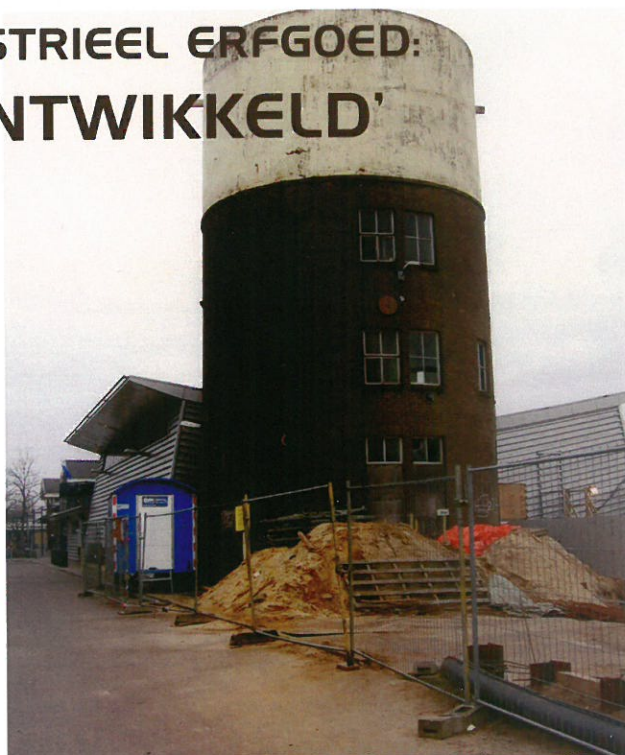
Het debat in de sector van het industrieel erfgoed is niet sterk ontwikkeld. Dat zegt Arno Boon, directeur van BOEi, non-profitorganisatie voor de herbestemming van industrieel erfgoed, in de nieuwsbrief van juli 2012 van zijn organisatie. De nadelen daarvan komen vooral naar voren zodra er minder geld binnenkomt, of de verhuur van monumenten terugloopt en de waarde ervan gaat dalen. Dan is het te laat om met elkaar prioriteiten gesteld te hebben, en het eens te zijn over wat kwaliteit is en wie dat wel of niet kunnen leveren, zo meent Boon.

Natuurlijk: standpunten worden geventileerd, maar overigens nauwelijks besproken. "Natuurlijk treffen we elkaar in allerlei overlegsituaties, maar dat debat is voor de kleine kring. Dat is niet erg, zolang er voldoende geld binnenkomt, maar is dat niet langer het geval, dan dreigen problemen." Boon verwijst naar wat er in deze dagen in de bouw- en vastgoedsector gebeurt.

Visies

Hij zegt: "Het debat kunnen we overigens gemakkelijk met elkaar voeren, meningen genoeg, visies liggen voor het oprapen. Aan inhoud en inhoudelijkheid geen gebrek." En om maar meteen met het debat te beginnen: de BOEi-directeur is het oneens met de opinie die in het verslag van de bijeenkomst voor opdrachtgevers op 2 juli jl. bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed is geventileerd. Die stellingname komt erop neer dat gebouwen maar aangepast moeten worden aan de gebruiker omdat die categorie steeds zeldzamer wordt. Dat klopt, zegt Boon, voor religieus erfgoed, maar niet voor industrieel erfgoed. Bij de eerste categorie is vooral het toetreden van daglicht een fors knelpunt. Oude fabrieken hebben daar minder last van.

De BOEi-directeur ziet overigens mogelijkheden voor verruiming van het debat. Op 8 november a.s. vindt namelijk voor de eerste keer het Nationaal Monumentencongres plaats. Dit nieuwe, jaarlijkse monumentencongres is een initiatief van de Federatie Instandhouding Monumenten (FIM) en wordt ondersteund door het Nationaal Restauratie Fonds, de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en BOEi. Het congres vindt plaats in de vroegere wagenwerkplaats in Amersfoort.



Spoorwegwatertoren in Roermond: kantoor of woning.

Projecten

Debat is mooi, maar waar zijn de projecten? Boon geeft in de nieuwsbrief van zijn organisatie een aantal voorbeelden.

* Eind mei van dit jaar heeft de gemeente Zutphen het Koelhuis De Landbouw verkocht aan Studio Hoozeveld & Van Tilburg, een evenementen- en communicatiebureau. De Studio wil van het Koelhuis een landelijk bekende locatie maken, waar ook Zutphenaren zich thuis voelen, een *hotspot* voor burgers en bedrijven. Op de begane grond komt een grand café met tuin en in de kelder een studioruimte. Op de verdiepingen komen zalen van verschillende afmetingen voor evenementen.

Het Koelhuis stamt uit 1920. De renovatie gaat nog dit jaar van start. Het beeldbepalende karakter van het gebouw blijft zoveel mogelijk in stand.

* De spoorwegwatertoren van Roermond, enige jaren geleden door BOEi gekocht, is te koop of te huur. Er is een omgevingsvergunning binnen voor herbestemming voor kantoor of woning. Een ontwerp hiervoor is gemaakt door ZECC Architecten uit Utrecht, bekend van de prijswinnende transformatie van de watertoren in Soest tot woning. Herbestemming voor andere functies is overigens ook heel goed

mogelijk. De volmaakte ronde toren kan dus aan een nieuw leven beginnen.

* De silo in Wehl, een industrieel monument uit de jaren dertig, is meer dan 1100 vierkante meter groot, heeft acht meter hoge plafonds en biedt op 25 meter hoogte een fantastisch uitzicht over de groene omgeving. De casco-restauratie is inmiddels afgerond. Na de zomer wordt begonnen met het inbouwen van ramen.

De silo is dus bijna klaar voor een nieuwe toekomst. Een groep studenten van de Technische Universiteit Eindhoven heeft de mogelijkheden van het gebouw onderzocht. De silo kan getransformeerd worden tot een restaurant annex politiebureau, zo bleek uit het ontwerp van de studenten, dat een prijs verwierf. Maar natuurlijk zijn er meer mogelijkheden.

* De Badkuipenfabriek op het DRU Industripark is onlangs volledig gerestaureerd met behoud van historische waarden. In dit rijksmonument zijn zestien unieke *lofts* gerealiseerd. Kopers kunnen hier, geheel naar eigen inzicht, hun bedrijfsruimte, werkplaats, atelier of woning inrichten. Er is al een aantal *lofts* verkocht. (W.B.)

FEEST MET MONUMENTEN!

De Open Monumentendagen in Leiden hadden dit jaar een feestelijk tintje. Op 8 en 9 september jl. vond dit erfgoed-evenement voor de 25^e keer plaats. Het thema was dan ook *Feest!* Op de twee dagen openden 35 monumenten hun poorten. Vele duizenden bezoekers genoten van een verscheidenheid van monumentale panden. Ook waren er vele festiviteiten, bijvoorbeeld in de Leidse Burcht.

De Open Monumentendag is met jaarlijks een bezoekersaantal van circa 900.000 een van de drukst bezochte culturele evenementen van ons land. Er is dus duidelijk belangstelling voor monumenten. Vandaar dan ook dat eerder dit jaar de Stichting Open Monumentendag het Open Monument van de Maand heeft geïntroduceerd. In juli van dit jaar werd daarmee begonnen. Die maand was het Hofje van Wouw in Den Haag te bezoeken.

In Leiden heeft het comité het algemene thema *Groen van toen* vanwege het jubileum omgezet in *Feest!* Er was een feestelijk begin van de activiteiten op donderdag 30 augustus, waarbij wethouder Jan-Jaap de Haan het eerste programmaboekje in ontvangst mocht nemen. In zijn toespraak noemde hij als topmonumenten in Leiden de Burcht (met stip), het Gravensteen en, zowaar, de Meelfabriek.

Tot de monumenten, die bezocht konden worden, behoorden de Meelfabriek en het ketelhuis van Tieleman & Dros aan de Middelstegracht. En verder natuurlijk alle klassiekers uit het rijke Leidse bezit aan historische gebouwen.

Bijzondere aandacht was er voor het Regionaal Archief Leiden, waar rondleidingen door het archief werden verzorgd. Ook was er een expositie over topstukken die in Leiden zijn ontdekt. (W.B.)

EEN NIEUW JAARLIJKS MONUMENTENCONGRES

Op 8 november a.s. vindt de eerste editie plaats van een nieuw, jaarlijks Nationaal Monumentencongres. Dit congres is een initiatief van de Federatie Instandhouding Monumenten (FIM), daarin ondersteund door het Nationaal Restauratiefonds, de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en BOEi, organisatie voor het herbestemmen van industrieel erfgoed. Het congres heeft de ambitie de steeds groter wordende groep van mensen en organisaties die actief zijn bij het beheer en de herbestemming van monumenten, jaarlijks bij elkaar te brengen. Inmiddels hebben diverse landelijke organisaties medewerking toegezegd. Het congres vindt – heel toepasselijk – plaats in de Rijtuigenloods in Amersfoort. Het gaat hier om de meer dan een eeuw oude en nu herbestemde



De Rijtuigenloods is nu een evenementen-locatie. Foto website Rijtuigenloods.

wagenloods, waar spoorrijtuigen onderhouden werden.

De nieuwe, nationale monumentenconferentie kan worden gezien als de opvolger van de Nationale Monumentenstudiedag, die jarenlang werd georganiseerd door het Nationaal Contact Monumenten. De laatste jaren lag de organisatie van de studiedag in handen van sectorinstituut Erfgoed Nederland, dat op 31 juli jl. de deuren heeft gesloten. Met het nieuwe initiatief zet een aantal zowel publieke als private partijen een oude traditie in een nieuw jasje voort.

Brede doelgroep

Het Nationale Monumentencongres is bedoeld voor alle partijen die actief zijn op het gebied van de monumentenzorg en de (her)ontwikkeling en herbestemming van historisch erfgoed in hun landschappelijke of stedelijke context. Hieronder vallen erfgoedorganisaties, kenniscentra, overheden en bestuurders, projectontwikkelaars, woningcorporaties, vastgoedbeheerders, adviesbureaus, steunpunten en erfgoedhuizen, architecten, stedenbouwers, planologen en restauratiebedrijven.

Samenwerking

Het Nationaal Monumentencongres moet het jaarlijkse evenement zijn waar partijen elkaar kunnen ontmoeten en kansen voor samenwerking kunnen ontdekken. De initiatiefnemers willen het monumentenveld daarnaast een platform bieden waarop kan worden stilgestaan bij de actuele situatie rond het gebouwde erfgoed en de kansen die er zijn in relatie tot de economische en maatschappelijke ontwikkelingen.

EXIT VIJZELRIOOLGEMAAL LAMMENSCHANSWEG

De renovatie van het rioolgemaal Geregracht is voltooid. Met de renovatie wordt zowel het pompgebouw als de vuilwaterkelder weer ten volle benut, een verheugende ontwikkeling.

Na de renovatie van de vuilwaterkelder in 1987 en de plaatsing daarin van dompelpompen, gepaard gaande met de verwijdering van de pompen in de pompkelder en de motoren op de begane grond, had het pompgebouw zijn functie verloren.

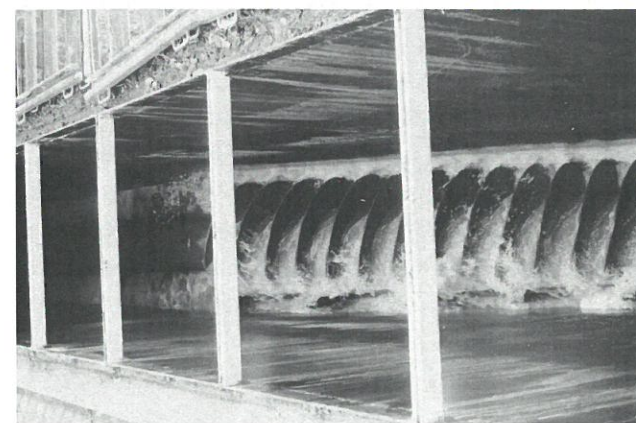
Sloop van het gebouw is destijds ernstig overwogen, maar niet in daden omgezet. Grond daarvoor was het belang van het stadsgezicht: nu sluit het gebouw de Hooigrachttraanse aan de zuidkant fraai af.

Ofschoon door de renovatie en heringebruikname het pompgebouw weer zijn oorspronkelijke functie heeft teruggekregen, is toch in zekere zin sprake van herbestemming, ook al is die nieuwe bestemming gelijk aan de oude. Hoe dan ook, het tweede rioolgemaal dat Leiden ooit bezat – het eerste was het gemaal aan de Maresingel – is weer voor tijden aan sloop ontkomen en daarmee is (voor Leiden) een industrieel monument behouden.

Het gemaal zal de functie van het rioolgemaal Lammenschansweg overnemen, nu dat laatste door herbestemming van de gronden waarop het is gebouwd, niet gehandhaafd kan worden.

Sloop

Tegenover het positieve punt van het gemaal Geregracht staat het negatieve nieuws van de sloop van het rioolgemaal Lammenschansweg. Het werd gebouwd in de tijd dat Leiden nog zelf zorg droeg voor de zuivering van het ingezamelde rioolwater en is het enige van de Leidse rioolgemaal dat als



Draaiende vijzel van het gemaal.



Het vijzelrioolgemaal.

opvoerwerktuig vijzels benut. De keuze hiervoor was, gezien de geringe opvoerhoogte, de meest optimale.

Leiden beschikte sinds 1938 over de rioolwaterzuiveringsinstallatie (rwzi) Leiden Noord. Daarin werd het via de centrale riolering verzamelde afvalwater gezuiverd en geloosd op de Slaaghsloot. Het te zuiveren water werd op de rwzi aangeleverd door het bovengenoemde in 1928 in gebruik genomen rioolgemaal aan de Maresingel. Het gemaal bediende rechtstreeks gebieden ten noorden van de lijn Rijn-Zoeterwoudsesingel-Wittesingel-Nieuwe Rijn. Via het gemaal Geregracht werd het afvalwater uit het zuidelijk gedeelte van de stad naar het gemaal Maresingel getransporteerd. Het gemaal Geregracht was derhalve een tussengemaal met persleidingen.

In 1970 kwam de tweede rwzi van Leiden, de rwzi Leiden Zuid West, gereed. Deze installatie zou het afvalwater van de ten zuiden van de bovengenoemde lijn gelegen gebieden gaan verwerken. De toenmalige gedachte was dat het gemaal Geregracht zorg zou gaan dragen voor het gebied binnen de singels en zou blijven lozen op de rwzi Leiden Noord. Voor het transport van het afvalwater van de bebouwing van de zuidelijke gebieden exclusief de naoorlogse uitbreiding Leiden Zuid West zou een nieuw gemaal worden gebouwd. Dit is het vijzelgemaal aan de Lammenschansweg geworden.

Vijzels

Het gebruik van vijzels als opvoerwerktuig is al oud: het waren met de schepraderen de "pompen" in de windmolens die het land droog hielden. Kenmerk ervan is dat slechts geringe opvoerhoogten mogelijk zijn; daardoor ontstonden bij grotere opvoerhoogten de zgn. molengangen: enkele molens ver-

bonden met tussenboezems achter elkaar, waarbij de laatste molen uitsloeg op het ontvangende water.

De opvoerhoogte van het gemaal Lammenschansweg was klein omdat in de Lammenschansweg een fors transportriool naar de rwzi Leiden Zuid West was gelegd en daardoor geen persleidingen nodig werden. Op grond daarvan werd destijds de vijzel bij grote uitzondering voor rioolgemaal als opvoerwerktuig gekozen. Daarmee werd het gemaal een van de weinige vijzelrioolgemalen in Nederland. Er zijn twee vijzels geïnstalleerd, een kleine, die op de foto wordt getoond, voor de droogweerafvoer en een grote voor regenwater.

Nu het gemaal er zo'n kleine halve eeuw staat mag het als een industrieel monument worden gekarakteriseerd.

Vraag

Of de kostbare operatie voor de heringebruikname van het rioolgemaal Geregracht en de sloop van het gemaal Lammenschans opweegt tegen de opbrengst, in welke vorm dan ook, van de nieuwbouw ter plaatse van laatstgenoemd gemaal is nog maar de vraag. De sloop van het enige vijzelrioolgemaal van Leiden staat echter vast. Weer is Leiden een opmerkelijk object kwijt: een historisch verlies.

*Mr. ir. L. Barendregt,
oud Hoofd Directie Civiele Werken Leiden*

EXPOSITIE



Meten
is
weten

Leiderdorp Museum

2 sept. 2012 – 30 juni 2013
Woe., za., zo. 14-17 uur, do. 10-12 uur
De Sterrentuin, van Diepeningenlaan 110

DE GROEP

OP DE BRES VOOR CULTUURHISTORIE

Amersfoort – Natuur- en cultuurorganisaties gaan zich samen sterk maken voor cultuurhistorie. Daartoe is een samenwerkingsovereenkomst gesloten door Natuurmonumenten en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Door het ondertekenen van de samenwerkingsovereenkomst kunnen verschillende gebieden en gebouwen in ons land in hun oorspronkelijke cultuurhistorische staat worden behouden, gerenoveerd en hersteld. Zo kunnen bezoekers genieten van het erfgoed zoals het ooit bedoeld was.

Eerder was er al een samenwerking, die zich vooral richtte op archeologische objecten. Een van de nieuwe uit te voeren projecten is het kasteel Eerde. Het landgoed, het park en het kasteel worden in oude staat hersteld. Natuurmonumenten kreeg voor restauratie van het kasteel advies van een interieurspecialist van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Straks heeft het kasteel weer de allure van vroeger.

In de afgelopen maand presenteerde Natuurmonumenten de Cultuur Monumenten Maand. Landgoed Eerde was in dat kader op 8 en 9 september opengesteld voor het publiek.

Een eerder geslaagd gezamenlijk project is de visualisering van een Romeinse villa op de St. Jansberg in het Limburgse Gennep. Met een stalen skelet is zichtbaar gemaakt hoe het gebouw er bijna tweeduizend jaar geleden uitzag.

(Rijksdienst Cultureel Erfgoed)

OUDSTE BOERDERIJ

Best – In Best staat de oudst bekende, nog in gebruik zijnde boerderij van Nederland en zelfs van West-Europa. Uit jaarringenonderzoek is gebleken dat het houtskelet van de stal dateert van omstreeks 1263. Vanwege de zeldzame cultuurhistorische waarde wordt de boerderij bij hoge uitzondering aangewezen als rijksmonument. Sinds 2011 is het gebouw gemeentelijk monument.

Cees van 't Veen, directeur van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, noemt de boerderij een onmisbaar puzzelstuk in de kennis van ons verleden. De boerderij is in slechte staat en er moet snel een reddingsplan komen. De houten gebintconstructie, het dak en de muren van de stal moeten dringend gerestaureerd worden.

Aan de restauratie dragen de provincie Noord-Brabant en het Rijk bij, beide instanties voor 100.000 euro. Ook de gemeente Best draagt bij in de kosten, terwijl andere partijen hetzelfde gevraagd zal worden.

UIT LEIDEN EN REGIO

VERKEERSTOREN
YPENBURG

Nootdorp – De verkeerstoren van het vroegere vliegveld Ypenburg bij Den Haag moet in deze Vinex-wijk de gezelligheid van vroeger terug brengen. In de toren is het kunstproject 'De Buren', dat daarvoor moet zorgen, van start gegaan. Vroeger was Nootdorp, waar de Vinex-locatie Ypenburg deels ligt, een kleine gemeente waar iedereen elkaar kende. Nu is de afstand tussen de bewoners veel groter. De kunstenaars gaan in de toren de hobby's, verzamelingen en andere belevenissen van de bewoners vastleggen. Zo komen de bewoners van de wijk meer van elkaar te weten. Het project, dat loopt tot eind volgend jaar, is een opdracht van de gemeente Pijnacker-Nootdorp en wordt ondersteund door BOEi. Deze organisatie restaureert ook het voormalige luchthavengebouw van Ypenburg (een rijksmonument). Het is de bedoeling om het gebouw te verhuren. (BOEi)

NIEUWE WEBSITE

www.letopjeerfgoed.nl

Let op je Erfgoed! Dat iedereen in staat is het belang van onder- en bovengronds cultureel erfgoed te behartigen, dat is wat de Bond Heemschut, ondersteund door het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, met deze site betoogt. Een groot aantal gebouwen, landschappen en archeologische vindplaatsen wordt goed beschermd, maar nog veel meer worden verwaarloosd of verliezen hun functie en vallen zodoende bewust of onbewust – vaak stilletjes – ten prooi aan de slopershamer. Dat is zonde, want weg is weg. Over de mogelijkheden tot bescherming van deze potentiële monumenten wil de bond mensen verder informeren.

KLASLOKAAL UIT 1930

Hillegom – Door verhuizing van het Nationaal Onderwijsmuseum uit Rotterdam naar Dordrecht is kwekerij Veelzorg in Hillegom in het bezit gekomen van de complete inventaris van een klaslokaal uit 1930. De collectie omvat o.a. achttien stoelen en tafels – met inktpotje – voor 36 kinderen en een schoolbord. Een bijzonder item is een platenkast, die werd gebruikt om de leerstof van aardrijkskunde, anatomie en biologie inzichtelijk te maken.

Het klaslokaal wordt, in nauwe samenwerking met de voormalige eigenaar van Veelzorg, de heer A.J.H. Veldhui-

zen van Zanten, opnieuw ingericht voor het nog op te zetten museum op de kwekerij. Bezoekers kunnen straks alles te weten komen over de Hillegomse bollenhistorie en de rol die de familie Veldhuijzen van Zanten daarin heeft vervuld. Eind 2010 heeft Veldhuijzen van Zanten alle gebouwen, behalve de villa, overgedragen aan BOEi, de non-profitorganisatie die zich bezighoudt met het herbestemmen van industrieel erfgoed. Deze organisatie heeft de taak op zich genomen om de historische gebouwen te restaureren en deze een nieuwe functie te geven. Een deel van de gebouwen zal worden gebruikt als woning, een ander deel wordt museum rond het thema hyacint: handel, teelt, familie, onderwijs en algemene geschiedenis van de streek. (BOEi)



**STAL: HET BEHOUDEN,
BEGELEIDEN EN PROMOTEN
VAN WERKENDE AMBACHTEN**

Ambachtelijk schilder van Gent, Fuut 4,
2381 KM Zoeterwoude
Boekbinderij Papyrus, Voldersgracht 14, 2312 VL Leiden
Boekdrukkerij Mostert & van Onderen, Langegracht 61,
2312 PK Leiden
Draaiorgelboekmaker Weima, Haarlemmerstraat 309,
2312 DV Leiden
Glasatelier van der Spek, Nieuwe Rijn 4, 2312 JB Leiden
Grimeur Hoppezak, Pieterskerkgracht 20, 2311 SZ Leiden
L.A. Goudsmederij, Kort Rapenburg 16, 2311 GC Leiden
Herenkapsalon Flanderhijn, Ketelboeresteeg 29,
2311 TN Leiden
Kloekenmaker Elderhorst, Dr. Kortmannstraat 3,
2382 BJ Zoeterwoude
Lijstenmaker Deviré, Middelstegracht 89, 2312 TT Leiden
Maatschoenmakerij Zierikzee, Bakkersteeg 3, 2311 RH Leiden
Meubelrestaurateur Antiek Care, Oude Varkenmarkt 13,
2311 VN Leiden
Meubelstoffeerderij Divan Diva, Middelstegracht 89 t,
2312 TT Leiden
Molen De Put, Park de Put 11, 2312 BB Leiden
Restaurateur RMO Tanja Novesolova, Rapenburg 29,
2311 EW Leiden
Scheepswerf Stallinga v/h Tijssen, Adm. Bankertweg 19,
2315 SR Leiden
Scheepszeilmakerij Troost, Zijlbaan 8, 2352 BN Leiderdorp
Slagerij van der Zon, Haarlemmerstraat 78, 2312 GD Leiden
Smederij van der Geijn, Oude Varkenmarkt 4, 2311 VP Leiden
Steenhouwer de Groot, Langegracht 70 c, 2312 NV Leiden
Voolbouw Ulrike Wiebel, Middelstegracht 89 c, 2312 TT Leiden

Wij brengen het
nieuws bij u thuis!

Met het Leidsch Dagblad blijft u op de hoogte van de gebeurtenissen in uw omgeving én leest u al het landelijke en wereldnieuws. Daarnaast besteden we veel aandacht aan cultuur, sport, wonen en ontspanning. Nieuws dat u direct raakt.

Dat brengen wij graag bij u thuis.

Word abonnee,
bel 088 – 8241111
of surf naar
www.leidschdagblad.nl



www.leidschdagblad.nl

Leidsch Dagblad

Leydse weelde



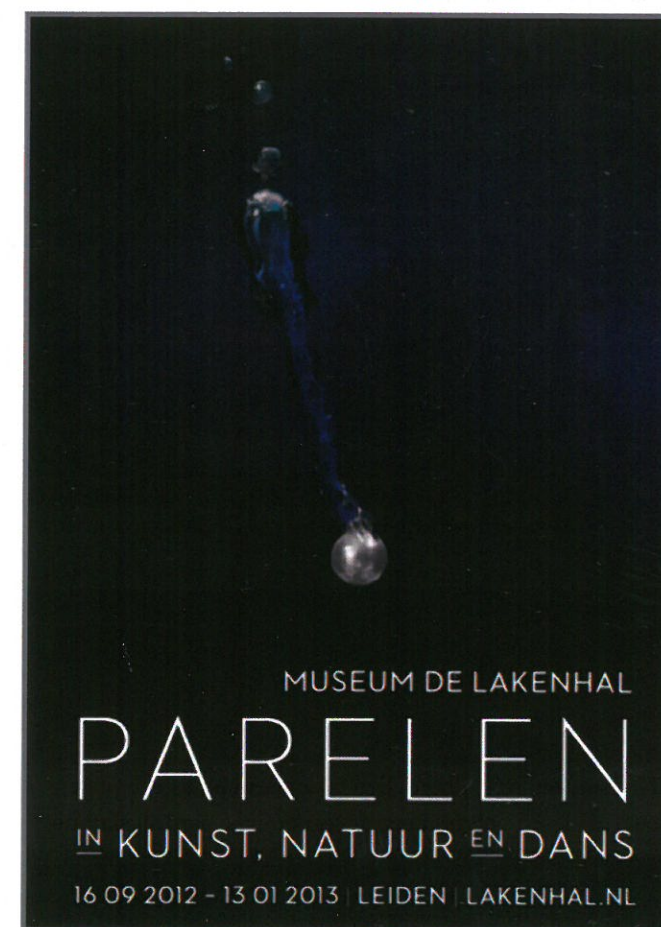
Groene ontdekkingen in de Gouden Eeuw.
11 oktober 2012 tot en met 5 mei 2013

BOERHAAVE



suzanne 20 fischer
bouwhistorisch onderzoek e eeuwse monumenten

gsm 06.54 78 77 56 mail@suzannefischer.nl
hofbrouckerlaan 10 2341 LN oegstgeest tel. 071.7850073
www.suzannefischer.nl



MUSEUM DE LAKENHAL
PARELEN
IN KUNST, NATUUR EN DANS
16 09 2012 – 13 01 2013 LEIDEN LAKENHAL.NL